

Colecția
REBRENLANA
Coordonatori:
Andrei Moldovan
Ioan Pinte

© Editura Școala Ardeleană
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel. 0364-117.252; 0728.084.801
e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro,
redactie@scoalaardeleanacluj.ro
Difuzare: tel./fax 0364-117.246; 0728.084.803
e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro,
esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleanacluj.ro

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a
României
ISBN: 978-606-797-403-4

Editor: Vasile George Dâncu
Copertă: Eduard Grecu
Desen coperta 1 și tehnoredactare: Larisa Crăciunaș

Iacob Naroș

Liviu Rebreanu și proza scurtă

Cluj-Napoca, 2019

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
I. Începuturi literare transilvane	
(1907-1909)	13
Anexa I	26
II. Perioada bucureșteană a maturizării artistice	
(1909-1919)	31
Anexa II	91
III. Trecerea de la nuvelă la roman	
(1919-1920)	103
Din periodice:	178
Prelucrări:	188
Inedite:	200
Anexa III	204
Anexa IV	209
Anexa V	213
Anexa VI	215
Anexa VII	216
IV. „Lumea rebreniană de la „a la z” din proza scurtă”	
(nuvele, schițe, povestiri,	
prelucrări, traduceri și adaptări)	217
V. Addenda	255
1. Cronologie – Liviu Rebreanu (1862-1944)	255
Alte repere biografice:	259
2. Lista celor 17 cărți de schițe și nuvele	268
3. Volume de proză scurtă tipărite postum	271
4. Referințe critice (articole și studii dedicate	
în mod special nuvelistici):	274
VI. Bibliografie generală	277
VII. Date biobibliografice	283
VIII. Referințe critice	287

I

ÎNCEPUTURI LITERARE TRANSILVANE (1907-1909)

Motto:

„... a trebuit să înțeleg că scriitor român nu voi putea fi cât timp voi fi obligat să trăiesc într-un mediu străin, să vorbesc și să gândesc în limbi străine... Peste două treimi din anii de studiu i-am petrecut în școli străine. Lecturile mele obișnuite le făceam în limbi străine. Cărți românești îmi cădeau în mână numai întâmplător și mai întotdeauna de calitate inferioară. Încercările literare, deși cu suflet românesc, le meditam în limba străină, fie nemțește, fie ungurește, înainte de-a scrie românește. În sfârșit, a trebuit să-mi dau seama că, dacă vreau să realizez ceva, trebuie să nimicesc în prealabil, în sufletul meu și în mintea mea, tot ce mi-au imprimat atâția ani de mediu străin întocmai la vârsta cea mai accesibilă tuturor influențelor și că aceasta nu se poate împlini cu adevărat decât acolo unde voi respira o atmosferă românească absolut pură și ferită de miasmele de până ieri, adică în Țară și, mai ales la București. Trebuie să stăruiesc atât asupra acestui moment din viața mea, fiindcă anii de formație ai scriitorului sunt cruciali pentru viitorul lui și al operei sale.”

(Liviu Rebreanu, „Mărturisiri”, 1939).

Glasul inimii

Codrea are chef de harță cu baba lui pe seama feciorilor ei, înainte de masă. Cu nelipsita-i lulea de lut roșcat, moșul aduce vorba despre Ionică, flăcăul lor, dar adoarme nemulțumit de răspuns. Baba Firoana se supără când moșneagul îi vorbește de rău pe feciori. Portretul lui Codrea se conturează astfel: „Un moșneag sfătos, înalt și drept ca un steag, cu ochii albaștri de femeie, limpezi și adânci. Două cete de cute mărunte se porneau de pe obcinele obrazilor și alergau de-a valma, încrucișate și încolăcite în sus spre gropile ochilor și-n jos spre colțurile gurii. Pe umerii lui lați și ciolănoși apăsa povara celor șaptezeci și doi de ani.” (Op. cit., p. 8). A fost toboșar, în slujbă la împăratul timp de doisprezece ani. Amintiri din ce în ce mai învăluite în uitare nu-i dau pace, ba despre lupte, ba despre întâmplări cu domnul căpitan când a recuperat boii companiei de la dușman. Cea mai neagră amintire e însă cea despre feciorii lui, toți șapte au fugit de la oaste. Cel mai mic, Ionică („smead, pleoștit, destrămat ca o stafie”) face la fel, dar este trimis înapoi. Codrea se molcomește, îi rămâne doar să povestească ce-și aduce aminte din vremea când slujea la împărăție. Azi ni se pare desigur prea exagerat sentimentul datoriei față de împărat care nici nu era de-al nostru.

Din capitolul lui N. Gheran „Note, comentarii și variante” (Op. cit., p. 329), aflăm câteva date asupra acestei scrieri. A apărut cu titlul „Codrea” în „Luceafărul” din Sibiu, Anul VII, 1908, nr. 21 (1 noiembrie, p. 507-509), cu semnătura greșită, C. Rebreanu.

Retipărită în volumul „Frământări”, 1912, sub titlul „Lacrime” și cu o dedicație către O. Tăslăuanu (p. 41-48), apoi sub titlul „Dezertorul” în „Universul literar”, (XXXI, 1914, nr. 4, 26 ian., p. 4-5); din nou cu titlul „Lacrime” în volumul „Mărturisire”, 1916, p. 41-51 și iarăși „Glasul inimii” în volumul „Răfuiala”, 1919, p. 67-76.

Plăzmuie la Prislop, cu subiect apropiat de amintirea reîntoarcerii lui Liviu acasă, în mijlocul familiei, la Prislop, după demisia din armată [amănunte conform interviului luat de Ion Oarcășu și C-tin Cubleşan, în „Tribuna”, IX, 1965, nr. 48 (2 dec.), p. 4]: Livia, sora scriitorului își amintește că Liviu venise cu mult bagaj acasă, dar tata a fost foarte deziluzionat”, iar Maria (Miți), o altă soră precizează: „Era în 18 februarie 1908... Parcă și acum îl văd pe tata îngrozit, îngălbenit. Fire mândră, mama nici n-avenit să-l întâmpine.”

Al. Piru menționează lapidar că eroul e un părinte afectat de faptul că și ultimul său fecior a fugit de la oaste. (Op. cit. p. VII).

Istoria debutului în „Luceafărul” e comentată și de Octavian Tăslăuanu. Tema dramei psihologice ca urmare a dezertării din armata habsburgică va fi reluată și în nuvela „Catastrofa” și în romanul „Pădurea spânzuraților”. Manuscrisul nu s-a păstrat, varianta din 1908 arată în ce măsură cunoștea Rebreanu limba română literară; pe parcurs, s-au înlocuit multe din regionalisme sau alte forme depășite. Un capitol aparte va cuprinde toate aspectele legate de vocabular, elemente de stil și de compoziție etc.

Ofilire

Încercări de a descrie natura în acord cu starea personajului cheie sunt destul de modeste. Un capitol aparte va urmări evolutiv acest aspect de-a lungul prozelor scurte ale lui Rebreanu. Saveta Prundarului e schițată sumar, un portret fizic în mișcare, dar și câteva trăsături sufletești („pleoștită și bocită”). Dialogul Savetei cu mamă-sa asupra frământărilor ei ne lămurește că fata e victima dragostei ei sincere și curate față de feciorul popii care-o și necinstește. Și natura se aliază durerii fetei înșelate prin freamătul frunzelor prevestind un final tragic, când ea află că feciorul popii se însoară și nu se mai gândește la povestea lor de iubire. Obsedată de această veste, Saveta se gândește să se arunce în hâlboana iazului știind c-a păcătuit. Pentru moment, ea încearcă să amâne sinuciderea, alunecând în amintirea propriu-zisă a faptei. La 17 ani era frumoasă, abia începuse să meargă la horă. S-a întâlnit cu boierul, din vorbă în vorbă, pe drum, sub un păr pădureț, i-a cedat acestuia, pe urmă, din nou, iar și iar. Remușcări, regrete tardive se amplifică odată cu aflarea veștii că acesta nici nu mai vrea s-o vadă. Toate acestea o fac pe Saveta să se arunce în apă, natura e parcă solidară cu ea și cu povestea ei amară: „Luna zâmbește ca un om nepăsător și se ascunde la spatele unui nour negru ca jalea”.

Alte amănunte se află în [Op. cit., *Addenda*, (p. 339-349): „Ofilire” apărută în „Luceafărul”, VII, (1908), nr. 24 (15 dec.), p. 584-587]. Retipărită în volumul „Frământări”, 1912 și „Răfuiala” (1919). Apare și în „Universul literar” [XXX, (1913), nr. 39 (29 sept.), p. 8],

cu titlul „Într-o noapte”. Subiectul de factură romantică e întâlnit și la Sadoveanu („Păcat boieresc”) sau la Coșbuc („Fata morarului”). Prototipul eroinei pare a fi fata pădurarului din Maieru (vezi p. 339): „Era o fată de vreo douăzeci de ani, fată de măritat, își amintea Rebreanu. Nu știu cum o chema. În casa noastră când o pomenea cineva îi zicea fata pădurarului. Eu aveam vreo cinci ani... și iubeam pe fata pădurarului. Iubirea era o dorință dureroasă de a o vedea și de-a mă apropia de ea. Firește, nu aș fi mărturisit cuiva pasiunea pentru nimic în lume. O socoteam o mare rușine; mai ales că toți băieții de vârsta mea aveau un dispreț suveran pentru tot ceea ce era feminin... Fata pădurarului mi-a rămas o imagine atât de scumpă, că în a doua povestire, pe care am publicat-o la începutul carierei mele de scriitor, pe ea am făcut-o eroină. Din nenorocire povestirea a ieșit mediocră și a rămas înmormântată în revista de pe vremuri, deși a mai apărut de vreo două ori în alte volume. Multe diferențe față de varianta manuscrisă, mai ales în ceea ce privește stilul și limba, dar și evitarea repetițiilor supărătoare, a unor sintagme de prisos și a formelor dialectale. Toate acestea vor fi prezentate pe larg într-un capitol aparte, alături de un glosar ce va cuprinde regionalisme, forme populare, alte categorii de cuvinte etc.

Fata țăranului sărac Ion Prundaru este sedusă și părăsită de feciorul popii (pentru ea boier). (vezi și Al. Piru, Op. cit., p. XXI).

Răfuiala

Toma Lotru, țăran bogat încearcă să descifreze figurile de gheață de pe ochiul de fereastră, parcă în

Ion cu visele lui agitate. Între timp, își studiază nevasta îmbrăcată în haine de sărbătoare. Rememorează cum a luat-o săracă, dar iubită. Starea ei ciudată, uneori plânsul ei de neînțeles sunt cauzate de faptul că e încă îndrăgostită de Tănase Ursu, sărac. Rafila nu se plânge degeaba, starea ei se înrăutățește pe zi ce trece, iar gândurile ei zboară spre Tănase Ursu. Stări dintre cele mai felurite îl încearcă pe Toma, mereu e însingurat și speriat. Hotărârea de a merge la o nuntă îl roade, parcă presimte că Rafila se va întâlni cu Tănase. Cu gândurile negre o urmărește pe Rafila pregătindu-se de nuntă, nu se poate împotrivi să nu meargă. Presimțiri sumbre o apucă și pe Rafila, pe drum. Obiceiul nunții e descris în linii mari: „Nuntașii cu fețele învăpăiate, cu glasurile răgușite și aspre, horeau un cântec, înăbușind aproape cu totul îngânatul viorilor, celor patru lăutari cocoțați pe vârful unui lădoi după ușă”. Tensiunea crește, Toma îi urează nașului cel mare, cu referire la Rafila, care-i întoarce spusele. Suspansul crește în momentul când apare Tănase căruia autorul îi face un portret în linii mari: „Era un flăcău înalt și drept ca lumânarea, cu o mustață negru-cărbune, cu ochii mari și dulci, ca de copil nevinovat”. Toma se indispune, mai ales, când vede reacția Rafilei: „Două pete de sânge se revărsaseră pe obrajii Rafilei, și-n ochii ei ațintiți asupra lui Tănase, lucea o văpaie neobișnuită”. Hora țărănească e creionată deocamdată sumar: „Începu jocul... Întâi o pereche, apoi alte trei, și iar altele, încât bubuiau podelele sub tropotele lor. Foșnetul poalelor înăsprite, și chiuiturile se amestecau cu sunetele de vioară, cu fumul albăstrui de tutun, cu mirosul de mâncări și oameni”. Momentul culminant al narațiunii este când Rafila joacă bucuroasă chiar cu Tănase, furia lui Toma e poto-

lită de Gavrilă Boroiu care-l ațâță împotriva acesteia: „Femeia e bună spânzurată, auzi tu, Tomo? ...” Dar, pe de altă parte, i se sugerează s-o pedepsească pe loc, în ciuda faptului că Toma susține că bărbatul e de vină... Pe drumul de întoarcere, cei trei trec printre Strâmtoarele Poienii, Toma e hotărât să facă ce și-a propus. În momentul când îi vede și ținându-se de mână, „ca doi logodnici”, se repede asupra lui Tănase și-l sugrumă.

În „Addenda” (Op. cit., p. 349-359) se precizează următoarele date: „Răfuiala” a apărut în „Luceafărul”, VIII, (1909), nr. 9 (1 mai), p. 203-206 și în nr. 10 (15 mai), p. 230-241). Retipărită în vol. „Frământări”, 1912, „Mărturisire”, 1918, „Răfuiala”, 1919, „Cuibul visurilor”, 1927 și „Oameni de pe Someș”, 1936. În (ms. rom. 4054, f. 15-20, de la B.A.R., textul autograf poartă titlul „O femeie și doi bărbați”, iar eroina se numește Florica, apoi, la f. 18, Saveta. Nuvela a fost scrisă la Prislop ca un exercițiu pentru romanul „Ion”. Apreciată de Mihail Sorbul: „a făcut să se întrevadă ivirea unui romancier”.

G. Călinescu sintetizează în câteva rânduri toată povestea astfel: „Toma Lotru e chinuit de ideea că nevastă-sa Rafila privește cu ochi buni pe Tănase. Fără alt motiv exterior decât fixațiunea lui, Toma vrea „răfuială” și la cel dintâi prilej sare asupra lui Tănase și-l sugrumă.” (Op. cit., p. 731).

Tănase Ursu, „sărac ca degetul” e sugrumat de Toma Lotru, flăcău „voinic și bogat” pentru că Rafila, „fată orfană” și crescută din mila oamenilor, iubește mai departe pe Tănase. (Cf. Al. Piru, „Studiu introductiv” în „Liviu Rebreanu, Opere”, I, Text ales și stabilit, note, comentarii și variante de Nicolae Gheran și Nicolae Liu, „Nuvele”, Editura pentru Literatură, 1968, p. XXI).

Marcși

În maghiară, apoi varianta românească. Marcși și Ajkay îndrăgostiți, ea de 18 ani, el tânăr chipeș, deștept și bogat. Ea tânjește după un sărut, alt tânăr, sublocotenentul Rohonczy, isteț îi declară iubire fetei la dans, o face să se viseze cu el, îi cântă la geam o serenadă. Mama fetei o temperează, dar idila continuă. Sublocotenentul pleacă, Marcși ajunge soția lui Ajkay, dar rămâne cu amintirea sărutului pătimaș...

Szamarleta

Scrisă în maghiară, versiunea în românește „Zevzecul”, în vol. III, „Opere”. În vol. I, avem „Ostașul”, în românește, p. 81-97). Infanteristul Kerekes e laudat de căpitanul Andras, care devine un mic erou, cade în visare, este avansat. Cu prilejul vizitei generalului în inspecție, Kerekes este solicitat ca ordonanță. El se îndrăgostește de bucătăreasa Terka și-și neglijează obligațiile față de doamna general. Surprins cu bucătăreasa în intimitate este alungat. De aici începe lanțul nenorocirilor, mai întâi, opt zile închis la neagra, apoi fata cu care vorbea se căsătorește, în final, se împușcă să scape de toți.

Se publică prima oară în acest volum I, din seria critică. La B.A.R. se păstrează într-un caiet [LR I (1) ms. 17]. În timpul frecventării Școlii Reale Superioare de Honvezi din Sopron, terminată în 1903 și la Academia Militară din Budapesta, Reboreanu a cunoscut, ca sublocotenent în armata austro-ungară, destul de bine atmos-

fera cazonă. Este de apreciat faptul că la academie, Liviu s-a clasat pe locul trei din patruzeci și trei. Influențat de satira lui Cervantes, Heine, Gogol sau Mikszath Kalman, Reboreanu va scrie cu sarcasm despre armata habsburgică (titlul – o aluzie hazlie la ierarhia militară). Astfel că scriitorul român ne apare ca precursor al lui Iaroslav Hasek prin acel comic tragic. Pe un ton glumeț, în fiecare povestire din acest ciclu, asistăm la o dramă cu un sentimentalism romantic. Valoarea lor documentară, uneori, ele se apropie de elemente din viața reală a autorului în „Domnul locotenent”.

De remarcă că Liviu Reboreanu n-a tradus în românește decât două povestiri (As erredes legénye) adică „Ordonanța domnului colonel”, publicată apoi cu titlul „Zevzecul” și cea de-a doua „Az ornagy” („Domnul maior”) nepublicate, alături de celelalte localizări pe lângă traduceri.

Domnul căprar

Avem două personaje: Căprarul Istvan și soldatul Fazecaș Peter Szucs pe care-l folosește ca intermediar pentru întâlnirile lui amoroase cu Zsuzsi. Căprarul grosolan și aspru, „ca o pătură” e îndrăgostit de Zsuzsi, renumită la bucătărese. Pentru el „dragostea e bună numai dacă are un scop final”. Orbit de gelozie că nu poate merge la întâlnire, fiind de serviciu, Istvan îl trimite pe Miska care-i spune că Zsuzsi e însoțită de sergentul Barna Sandor. Concluzie finală: „Judecata înțeleaptă îi aduce prostului pierzania”. Așa că se decide să fugă de la serviciu ca s-o surprindă pe Zsuzsi. E nerăbdător, joacă cărți și pierde. Își înjunghie iubita cu baioneta, pe sergent

Respect pentru părinți. Acasă, părinții îl cred cel mai bun dintre cei patru fii.

Fruntașul. Din carnetul unui sublocotenent

Povestire la persoana întâi din viața cazonă de ofițer; de plictiseală, sublocotenentul își face inspecția arestaților. Unul dintre cei arestați, A Floarii Ștefan, fost recrut, îi povestește de ce a fost închis. Textul vechi de până aici a fost continuat cu „Sergentul”. Ajuns sergent, vrea să rămână în armată, dar intervine întâmplarea cu pricina, Aflat în oraș, Ștefan merge la Rozsika, o fată simplă de la țară. Pierde trenul, intră într-o cafenea, ademenit de o domnișoară, bea și joacă biliard. Este păcălit de cei doi, fuge după ei pe stradă, se încaieră, plutonierul aliat cu domnișoara este rănit, iar el e arestat.

Domnul plutonier

Iozsef își urăște nevasta, e cu gândul la tânăra casierică, Elza. Un țăran îl caută cu de toate spre a-i da permisie fiului său. Nemulțumit de cum se prezintă soția, el are alte pretenții, iese seara s-o vadă pe casierică, o însoțește acasă. Aceasta îl stoarce de bani, se împrumută, până la urmă, Elza pleacă cu un bancher în voiaj. Plutonierul se sinucide, iar familia rămâne vai de capul ei...

Cadetul

Szilly este prevenit de căpitan asupra a ceea ce-l așteaptă, să se ferească de plutonieri, dar și de ofițeri, să fie răbdător. I se dă să copieze din regulament și este avertizat să se tundă. La popotă suferă de lipsa comunicării. Primește un plic de la căpitanul său care-l invită la masă, în familie, împreună cu soția acestuia. Într-o altă vizită de unul singur, căpitanul îl ia la rost, îi oferă două alternative: să plece din armată sau să se împuște cu revolverul oferit de căpitan.

Sublocotenentul

Emil participă la un bal de nivel județean, este tânăr, de-abia venit în zonă. Margit refuză invitațiile la dans, dar îl alege pe sublocotenentul inocent. Acesta se îndrăgostește nebunește de ea și-i declară iubire, cam surprinzătoare parcă prea caragialească: „Când te-am văzut întâia oară, am simțit că sângele-mi năvălește în cap, inima mi se strânge, respirația mi se taie și nu vedeam decât ochii tăi minunați, nu auzeam decât glasul tău, care ciripea... Am devenit câinele tău, robul tău...” De la un timp, Emil se cam plictisește, devine mai distant, face curte Marișkăi, dar și aceasta devine circumspectă. Cu Margit se complică, îi trimite scrisoare, vrea serenadă, iar ea îi acceptă avansurile.